

Олександр Антонюк

Вступ

Архиєпископ, Митрополит Київський, Галицький і всієї Руси, Екзарх Константинопольського престолу, архимандрит Печерський Петро Могила (1596-1647) - людина, яка відіграла неабияку роль у церковному, культурному та суспільному житті Київської церкви в XVII ст. Постать Петра Могили викликає захоплення й зацікавлення і по сьогодні. Його церковна діяльність не раз викликала різні суперечки: з однієї сторони його називають непоборним захисником православ'я, а з іншого, лунали закиди щодо його пролатинської церковної політики.

Вагомим є його внесок у науково-освітній ділянці, свідченням чого є заснована ним у 1632 році Київська Академія, котра невдовзі стала центром освіти для всіх слов'ян. Від самого початку управління Печерською Лаврою Петро Могила присвятив велику увагу друку літератури. За перші п'ять з половиною років архимандритства Могили, Київська друкарня випустила біля п'ятнадцяти книг і брошур.

Суттєво вплинула на діяльність Петра Могили здобута ним освіта. Початкову освіту він здобув у колі вчителів Львівської братської школи. Згодом довершив її у вищих польських школах та Західній Європі {1}. Це відобразилося на характері догматично-обрядової реформи, яка яскраво виражена у могилянському "Требнику".

"Евхологійон, або Молитвослов или Требник", відомий також під назвою "Великий Требник Петра Могили" – вийшов у Печерській друкарні у Києві 16 грудня 1646 р. Цей "требник" охоплює 1760 сторінок великого формату прикрашений гравюрами маляра Іллі і містить 126 чинів. На той час "Великий Требник" був "своєрідною церковною енциклопедією, джерелом для визначення богослужбових чинів згідно Східного Обряду"{2} . Завданням цього Требника, подає Могила, є довести до однотайності відправи Чинів Святих Тайн і церковних обрядів. В тому часі, очевидно, були закиди в сторону руського духовенства зі звинуваченням у "неуцтві й невігластві" при звершенні Святих Тайн, у тому що "не знають числа, форми, матерії, інтенції та наслідків Тайн і по різному їх відправляють"{3} .

Спростовуючи ці закиди, Петро Могила у передмові до свого Требника пише таке: "Ти маєш тепер дуже потрібну тобі книгу. Знайдеш у ній відправу Святих Семи Таїн Церковних, що складена мною по грецьких евхологіонах та старих рукописних слов'янських Требниках. Маєш у ній певну науку про те, що таке тайна, в чому сила та чинність тайни, як маєш приготуватись до виконання тайни, як уважно та благоговійно маєш одправляти їх та подавати вірним, як навчати народ Божий, щоб приступав до Тайн, та відповідно поведився в різних випадках, що при тім можуть трапитися. Маєш у цій книзі живий чин і порядок різних посвячень та різних молитов і молебнів... Маєш певну науку про весь церковний порядок..."[4] . Він наполягає на тому, щоб при звершенні Тайн священник був внутрішньо приготований до "цього найвищого й найсвятішого акту"[5], при цьому інтенція, умовний намір і суворе дотримання приписів щодо матерії і форми з боку священника відіграють велику роль.

При впорядкуванні обрядів та одиноких таїн, у випадку відмінності між Східним та

Західним звичаєм, автор Требника, зазвичай намагався узгодити ці відмінності та знайти компроміс між богословськими протиріччями. Одним із таких яскравих прикладів поєднання православної та латинської традицій є свята Тайна Покаяння.

І Петро Могила про тайну Покаяння

1) Вступне слово Петра Могили до тайни Покаяння

Цілий "Требник" Петра Могили є своєрідною реформою, хоча б з огляду на те, що автор багато перейняв зі схоластичної науки про Святі Тайни від Латинської Церкви. Це яскраво відображається в частині – "О Тайні Святого Покаяння"[6]. В ній Могила подає три складові, які повинні бути присутніми для здійснення цієї Тайни: матерія – це гріхи, а також "сокрушення сердечне" та сповідь; форма, або здійснення – це проказування молитви розрешення: "Я прощаю розрешаю тебе (ім'я) від усіх гріхів твоїх..." [7]; та служитель, який має право розрешати (тобто є парохом, або має владу від єпископа здійснювати цю Тайну по всій єпархії).

"Тайна Святого Покаяння – це повернення до Божої Благодаті тих, котрі після Хрещення впали в гріх"[8]; - такими словами розпочинає Петро Могила цілий цикл повчань про цю Тайну. Про Св. Тайну Покаяння у Требнику знаходимо такі частини: вступна наука "О Тайні Святого Покаяння"; "Устави чинного послідовання тайни Святого Покаяння"; "Чин Тайни Покаяння, яже в ісповіданії гріхов кающагося совершается"; та дві науки які стосуються самої сповіді – "Передмови до Ісповіди" і "Напомнение от духовного по Ісповіди по Прощенію". Як бачимо розуміння Требника у Могили різниться від сьогоднішнього розуміння цієї богослужбової книги, автор не обмежується лише уставом, але намагається охопити буквально все, що стосується даної Тайни.

Сповіднику належить бути добрим та мудрим, цілковито зберігати в таємниці те, що почув під час Сповіді. Найперше, Петро Могила наголошує, щоб ієрей був свідомим і запам'ятав собі, що він "як суддя, так разом із тим образ лікаря на собі носить; як Божої правди, так і милосердя будівничим є..."[9]. Для належного рівня священник має повсякчас перебувати в Божій благодаті, яку повинен черпати через молитву, читання Отців та різного роду наук, які подає Церква.

В кінці цього розділу Петро Могила робить наголос на необхідності послухові єпископові та додержанні Церковного Уставу.

2) Устав тайни Покаяння

Після такого загального вступу, у могилянському Требнику слідує "Устав Тайни Покаяння"[10], в якому автор розкриває суть цього таїнства та подає всі умови для правильного й законного його здійснення.

На початку цього твору Петро Могила закликає саме духовенство до частого практикування Тайни Покаяння. Він наголошує на тому, що парох повинен найперше сам очиститися зі своїх гріхів, "щоби гнів Божий на себе та на інших не навести"[11]. Могила також заохочує, щоби вірні часто приступали до тайни Покаяння (особливо в часі чотирьох постів, які подає Церква) та йшли цілими сім'ями: "Не лише чоловік та жінка, але й діти і прислуга, один за одним нехай висповідуються" [12]. Перед сповіддю парох має обов'язок провести духовну науку для того, щоб ті, які мають намір приступити до тайни Покаяння, добре перевірили свою совість і згадали всі свої гріхи.

По закінченні таких пастирських настанов Могила подає молитву, яку священник тихо

промовляє за себе і за тих, які каються – “Благоутробний і милостивий Боже, істязя серця й утробу...” [13]. В цій молитві ієрей просить, щоб Господь очистив його від усякої нечистоти та подав силу з висоти й слово премудрості, укріпив для здійснення даної тайни. А для тих, що каються, просить, щоб Господь зіслав на них свою благодать, направив совість й подав надію на прощення гріхів. Ця молитва вперше з’явилася у Віленському виданні Уставу сповіді 1618 року та пізніше була додана перед “початком звичайним” у Львівських требниках 1668 р., 1682 р., 1695р., 1719р. та Київському 1681 р[14]. .

Після молитви подається вже сам Устав Тайни Покаяння, в якому вияснюються та описуються всі випадки та проблеми, які можуть трапитися під час звершення даної Тайни. Чин Покаяння має здійснюватися у церкві. Якщо ж не має такої можливості, а є потреба, то на якомусь іншому пристойному місці. Якщо вона звершується у церкві, то перед Царськими дверима ієрей повинен поставити вкритий аналой з Євангелієм та хрестом. З правої сторони має приготувати для себе сідалище, щоб сидіти на ньому під час сповіді як “суддя Божий”. Для здійснення Тайни достатньо є одягнути епітрахиль, але для більшої урочистості можна вживати також і фелон. Правда при нагальній потребі цю Тайну можна здійснити і без цих двох священничих одеж [15].

Далі подається наука про те, як потрібно розмовляти з вірними під час сповіді. Найперше, ієрей зобов’язаний запитати, з якого роду походить каянник, чи давно сповідався, чи відправив накладену епітимію (покуту) та чи не зв’язаний якоюсь клятвою або відлученням . Якщо ж священник бачить, що вірний є далекий від церковного життя та не вміє каятися, то повинен найперше навчити його основних засад православної віри (“Вірую”, “Отче наш”, “Богородице Діво”, Десять Божих Заповідей та ін.). В Уставі, так як і в самому Чині, наголошується на тому, що сповідник не має права відпускати гріхи чи звільняти від церковних кар, заборон, або відлучень, які є зарезервовані за єпископом (за винятком того, коли ієрей має дозвіл від єпископа, або ж у випадку смертельної небезпеки) [16].

Сповідь зазвичай має бути слов’янською мовою, але можна й іншою, якщо її розуміє духівник[17] . Ієрей, – вчить далі Петро Могила, – повинен бути уважним і виваженим на сповіді, щоби своєю поведінкою чи питаннями когось не образити, не скривдити або не спокусити. Натомість, він має бути второпним, щоб “як лікар, зцілити духовні язви”[18] . Накладаючи епітимію, ієрей має зважати на декілька факторів, беручи до уваги рід і важкість гріха, як наприклад: скупим – милостиню, блудникам – піст та інші умиртвлення тіла, гордим – вправлятися у смиренні і тому подібне.[19] Також він повинен вважати на те, кому подавати або відмовляти, або ж на деякий термін відкладати розрешення. І далі йде перелік тих найбільших провин, за які не слід поспішати з розрешенням, наприклад: каянник не усвідомлює важкість вчиненого гріха, не хоче каятися, не має постанови поправи. Коли ж випадє священникові сповідати важко хворого, що не може розмовляти, то для того щоб священник відпустив гріхи, вистачає якогось знаку з боку каянника, або ж слова родичів про те, що хворий мав намір приступити до тайни Святого Покаяння. Забороняється загальна Сповідь. У “Требнику” пояснюється це тим, що така практика не є “звичаєм святої Католицької Церкви”[20] . Коли є багато каянників, Могила радить зібрати їх у церкві для короткої науки, після якої наступає “початок звичайний”, а відтак потрібно, щоб усі люди вийшли з церкви, та приступали до сповіді поодиночі.

При кінці цього Уставу подається молитва розрешення: “Господь і Бог наш Ісус Христос... і я, недостойний ієрей, властю мені даною прощаю і розрешаю...”[21] . Цю молитву Петро

Могила наказує під карою смертного гріха священикам вивчити напам'ять. Це він пояснює тим, що "Іерей не зможе на всякому місці книгу цю мати"[22], а бувають випадки (наприклад, небезпека смерті), коли негайно потрібно розрішити.

Як твердить відомий літургіст XIX ст. Алмазов, цей Устав є прямим запозиченням з Римського ритуалу, який вперше був редагований за папи Павла V в 1603 р.[23].

Мотивом для цього було те, що в існуючих Требниках Київської Церкви чогось такого, як Устав Тайни Святого Покаяння не було. Це викликало багато непорозумінь та суперечок щодо здійснення цієї тайни. Ще однією причиною написання такого широкого та змістовного пояснення Тайн, як уже згадувалося, була проблема неосвіченості переважної більшості тодішнього духовенства. Тому "Евхологійон" Петра Могили служив не лише, як богослужбова книга для уділення різних треб, але був також підручником, який їх пояснював, та усував усякого роду неясності.

II Чин Святого Покаяння

Чин покаяння в XVII ст. виділявся великою кількістю списків та різноманітністю їх змісту. У богослужбових пам'ятках того часу важко віднайти три-чотири списки, в яких цей Чин був би тотожним. Списки Чинів навіть називали різними іменами: Івана Монаха, Івана Дамаскина, Григорія Ниського, Григорія Синайського, Никифора, Патріарха Царгородського [24]. У Київській Церкві першої половини XVII ст. використовувались дві редакції друкованого Уставу Сповіді – Острожська (1606) та Віленська (1618). Ці редакції між собою дуже різнилися. Це призводило до великого сум'яття при виборі якої-небудь редакції, бо кожна містила в собі якісь переваги. Петро Могила своїм Требником хотів виправити цю ситуацію. Тому укладаючи свій Чин, він взяв за основу Віленську редакцію, однак використав також деякі частини з Острожської[25]. І, звичайно, основним нововведенням Петра Могили, – є впровадження ним так званої індикативної форми розрішення: "Розрішаю тебе від усіх гріхів твоїх". Як пише український літургіст М. Марусин: "У Православній традиції було сім молитов розрішення, але всі вони мали депрекативну (пасивну) форму. На Заході індикативна форма з'являється щойно в XIII (навіть у XIV) ст., а загально зобов'язуючою приписав Тридентський Собор (1545-1563)"[26].

Однак, як уже згадувалось, укладаючи Чин Покаяння, Могила використав Віленський (православний) Требник (1618). У ньому нез'єдинені самі запозичили від Латинської Церкви індикативну форму розрішення. Вони навіть перебрали: слова: "От всякого союза клятвенного, заперещенія і удержанія" які є у Латинському Требнику. М. Марусин пояснює це тим, що монастир Святого Духа у Вільні хотів приподобатися канцлерові Левові Сапізі тому присвятив йому книгу.[27].

Сам Чин Покаяння у могилянському Требнику розпочинається попередньою приміткою про те, що той хто бажає приступити до таїнства покаяння, повинен належним чином до цього приготуватись "ізщитавши опасно свою совість і вопом'янув вся согрішення своя" [28]. Потім знову є нагадування проте, що сповідь повинна відбуватися в церкві, а якщо вона звершується поза храмом, то має відбуватися перед іконою, а каянник має бути оберненим обличчям до Сходу.

Духівник запрошує каянника приступити до сповіді словами: "Поклонися Богу, грішния на покаяніє призивающому і к нему же прибігл еси" [29], після чого той б'є три доземних поклони, промовляючи митареву молитву, та приймає благословення від священика. Далі після "початку звичайного" і псалма 50, яким Могила замінив псалом 6[30], священик читає дві молитви – "Господи Боже... приклонивий небеса..." та "Владико Господи Боже

наш, не хочай смерти грішних...”[31]. Перша з цих молитов запозичена з вже друкованих видань Чину Покаяння, а друга взята, знову ж таки, з Требника Віленського видання (1618)[32].

Після цих молитов Могила подає замітку проте, якщо цей Чин звершується часто, то можна прочитати лише одну з цих молитов. Дослідники зазначають, що ці дві молитви не є обов’язковими, але таке опущення однієї з молитов є оправданим, бо вони є однорідними за своїм характером[33]. Після прочитання однієї або двох із цих молитов, під час яких каятник лежить обличчям до землі, духівник піднімає його словами, кажучи: “Востани сплячий і воскресни от мертвих, і просвітить тя Христос”[34].

Після цих слів настає сама сповідь, під час якої каятник повинен стояти “яко же осужденник”, а сповідник має сидіти “яко же Божий судія” на приготованому попередньо місці (із правого боку від Євангелія)[35]. Перед сповіддю священник виголошує невелику промову-повчання. До самої сповіді Петро Могила не подає ніяких зауважень, і пояснити це можна тим, що вірний сам, активно повинен проказувати свої гріхи, хіба у випадку “невіжества” сповідник допомагає йому відповідними запитаннями [36].

Розпочинається сповідь – “Ісповідаюся Господу Богу Вседержителю...”; а закінчується – “Сих всіх і інших безчисленних моїх гріхов...” [37]. Після цієї кінцевої формули священник повчає вірного “богоугодному життю” та подає відповідну епітимію. Потім вставши, ієрей, “єже поданой ему власти розршати от всіх гріхов кающагося”, читає молитву[38]. Як зауважує Алмазов, ця молитва у Требнику Могили, доповнилась у порівнянні з попередніми виданнями, а саме перші слова – “Владико Многомилостиве Господи Ісусе Христе Боже наш, Верховному Твоєму Апостолу Петру і прочим апостолом твоїм ключа Царствія Небеснаго вручивий...”[39].

Після цієї молитви каятник знову лягає обличчям до землі а священник читає молитву розршення. Ця молитва в могилянському Требнику поєднала в собі дві форми: східну (депрекативну) – “Господь і Бог наш Ісус Христос, благодаттю і щедротами свого чоловіколюбія, да простит ти чадю (ім’я) вся согршєнія твоя ” та західну (індикативну) – “І аз недостойний ієрей, властїю его мені даною прощаю і розршаю тя от всіх гріхов твоїх. Во ім’я Отца + і Сина + і Святаго + Духа, Амінь”. Могила акцентує на цій молитві особливу увагу, надписуючи її словами – “Форма, или совершение Тайни Святаго Покаяния”[40]. Як це видно також і з “Уставу”, могилянська форма розршення стає основою при здійсненні Тайни Покаяння. І хоча ця, так звана, „активна форма” розршення містилась уже у Віленському Чині (1618), однак своєму поширенню та застосуванню завдячує саме Требнику Петра Могили (1646). Пояснити це можна, по-перше, тим, що Могила у своєму Требнику подав повчання про Тайну Покаяння, яка змістовно та логічно пояснює слушність та необхідність такої форми, а по-друге, – беззаперечний авторитет митрополита сприяв її утвердженню у практиці. “Завдяки його авторитету, Требник багаторазово передруковувався у Москві. Чин святої Сповіді у могилянського Требника запозичив у Москві Патріарх Нікон в 1658 р., а його наслідник Йоаким узяв навіть дослівно й форму розршення” [41]. Також цей Чин Петра Могили “майже буквально” передрукували вже згадувані Требники З’єдиненої Київської Церкви (Львів – 1668 р., 1682 р., 1695 р., 1719 р. та Київ – 1681 р.).

В кінці розршення священник благословляє каятника правицею, промовляючи: “Іди в мирі і к тому не согршай.”. Цими словами фактично закінчується чин Сповіді. Однак, подається ще одна молитва – розршення від клятви: “Господь і Бог наш Ісус Христос, ключа Царствія Небеснаго Апостолам своїм вручивий і дав їм власть своєю благодатю,

еже в'язати і разрішати..."[43] . Після цієї молитви, яка є завершальною в Чині Покаяння, Петро Могила поміщає рубрику, в якій говориться про право священника розрішати тих, котрі знаходяться під "клятвою, отлученієм і заперещенієм"[44].

III Порівняльна характеристика тайни Покаяння Петра Могили із сучасним виданням Требника

Розуміння Петра Могили, проте, що таке Требник, дещо відрізняється від сьогоденного уявлення про цю богослужбову книгу. Крім самої послідовності Чину та Уставу, Могила поміщає в ньому також своєрідні катехитичні науки, такі як –"Передмова до Ісповіди"[45] , де подана наука про сенс тайни Сповіді в "Православнокатолицькій" Церкві; а також пояснення Божих та церковних заповідей; сім смертних гріхів та сім протилежних їм чеснот; сім діл милосердя та інше. Другий такий твір – "Напомненіє от духовного по Ісповіди и по Прощенію"[47] , в якому йде мова про Божу любов та милосердя до грішників й заохочується вірних до праведного життя. В сьогоденному Требнику знаходимо лише сам Чин. Щодо самого Чину, то і тут також є велика різниця. Сучасний Чин Сповіді порівняно з могилянським значно скорочений та видозмінений:

- "Благословен Бог наш..."
- Потім, якщо ієрей хоче, Трисвяте, і по Отче наш оці тропарі:
- "Помилуй нас, Господи, помилуй нас..."
- Слава: "Господи, помилуй нас..."
- І нині: "Милосердя двері відкрий нам..."
- Сама сповідь, по якій ієрей дає покуту, і каже:
- "Поклонися".
- Якщо хоче, говорить оцю молитву: "Господи Боже спасення рабів Твоїх..."
- Розрішення: "Господь і Бог наш Ісус Христос..."
- Коли всі висповідались, говорить – Достойно, Слава і нині і відпуст [47].

Що стосується змін, то як бачимо, з'явилися тропарі, яких нема у Могили. Відносно інших рубрик, таких як: "Поклонися" та молитви "Господи Боже спасення рабів Твоїх...", то є відмінність в їхньому знаходженні у Чині. У могилянському Требнику – молитва "Поклонися Богу грішния...", знаходиться на початку, а не після Чину Покаяння, як у сучасному. Також і молитва ("Господи Боже спасення..."), є однією з тих двох, які у Могили знаходяться безпосередньо перед сповіддю, а не після неї. І, звичайно, спільним елементом, що об'єднує обидва чини – є "віленська" форма розрішення.

На загал, як бачимо, тайни між собою відрізняються значною мірою, і це можна пояснити потребами та вимогами часу. В період життя Петра Могили, Церква була домінуючим елементом суспільства, розуміння церковних обрядів було більш свідоме. Це було відлунням практики раннього християнства, коли сповідь була привселюдною. Тому каянник, згідно могилянського Требника, йшов через цілу церкву до Царських Дверей, лягав обличчям до землі і так далі. Сьогоднішні ж більший вплив має індивідуалізм: сповідь відбувається десь у куточку, без усяких зайвих рухів, які могли б привертати увагу інших людей. Навіть у практиці, рідко, коли можна зауважити дотримання всіх рубрик, які подає сучасний Требник (початок звичайний, тропарі, відпуст).

Висновок

Проаналізувавши Чин Покаяння у Требнику Петра Могили, можна зробити кілька висновків: Петро Могила був умілим і второпним реформатором у догматично-обрядовій ділянці. Про це свідчить не лише розглянута тайна Покаяння, але також й інші Тайни подані в першій частині “Требника” (із трьох існуючих). Звичайно, були й крайні противники могилянської реформи, однак більшість освіченої інтелігенції сприймали такі нововведення як належні доказом чого є слова православного дослідника творчості Петра Могили – Аркадія Жуковського: “У цій частині (першій) подана вся теологія Петра Могили та київського гуртка, яка, хоч й інспірована латинським “Ритуалом”, виданим папою Павлом V 1614 р., зберігає православне віровчення” [48]. Як пише російський богослов, отець Григорій Флоровський: “В 1646 році вийшов знаменитий требник або “Евхологон”, де окремі чини супроводжуються пояснювальними статтями, котрі взяті з Іасинськеу аґенду т.т. з римського “Ритуала” папи Павла V, звідси гостра латинізація обряду, – на це звертали увагу навіть уніати. Взагалі не Могила перший почав цю латинізацію, - латинські літургічні мотиви і ідеї засвоювались вже й раніше і то поступово. Могила виділяється тільки своєю настійливістю і послідовністю. Не правильно буде звинувачувати в латинізації тільки одного Могилу, процес почався до нього, і він сам невдовзі виражав дух часу в якому йому довелось жити і працювати”[49].

Реформи Могили свідчать про його високу освіченість, глибоку духовність. Адже навряд чи можна було б укласти “Требник”, не практикуючи молитовне правило. Петро Могила не просто брав і сліпо поєднував латинську та православну традиції, але проникливо збагачував східну традицію, тим, що можливо, їй бракувало або було втрачене протягом історії.

Вплив Петра Могили був надзвичайним. Його “Требник” був поширений не лише у всіх слов’янських країнах, але й “у Молдавії кілька разів перевидавався, хоча скорочено” [50]. Вплив могилянського “Требника” відчуваємо і по-сьогодні. Псалом 50 на наших землях набув особливого значення серед інших покаянних псалмів, саме завдяки Петру Могилі. А молитовна форма розрішення, яку він склав, залишається основним елементом при здійсненні тайни Покаяння.

Фактично, основа розуміння тайни сповіді, висвітлена Могилою в його “Евхологоні”, залишається незміною й по-сьогодні. Тому на сучасному етапі розвитку нашої Церкви, коли існує тенденція віднаходження та впровадження давніх традицій, потрібно велику увагу звернути на реформи Петра Могили, особливо ті, котрі стосуються Святих Тайн. Думаю, що варто укласти два види Чину сповіді. Один – “короткий”, для тих, які часто сповідаються. Або для тих випадків, коли через брак часу, нема змоги звершити довший обряд. А інший – “повний”, наближений до могилянського, який варто поможливості здійснювати, наприклад, у часі Великого Посту. Думаю, що така сповідь впливала б позитивно на психологічний та духовний стан людини, а також сприяла глибокому розумінні Тайни Покаяння. Бо, як зауважують практикуючі священики, багато людей не вміють сповідатися: старші люди, буває розказують “завчені віршики”, ще інші приходять для того, щоб просто поговорити про якусь наболілу проблему. Також, було б добре, якби священики промовляли молитви вголос, адже саме в них закладена суть Покаяння.

Примітки

[1]Деякі різнонаціональні дослідники твердили, що Могила вдосконалював свою освіту в Паризькій Сорбоні, а інші – у відомому єзуїтському коледжі „La Fleche”. Пор. А. Жуковський Петро Могила й питання єдності Церков. - К.: Мистецтво, 1997. - С. 42 та 44.А. Жуковський. Петро Могила й питання єдності Церков. - К.: Мистецтво, 1997. - С. 164.

[2]Див. там само, С. 168.

[3]Требник Петра Могили 1646. Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988, - С. 49.

[4]Див. там само, С. 50

[5]Див. там само, С. 337 - 338.

[6]Див. там само, С. 337.

[7]Див. там само, С. 337.

[8]Див. там само, С. 338. Див. там само, С. 339 - 346.

[9]Див. там само, С. 337.

[10]Див. там само, С. 339.

[11]Див. там само, С. 340.

[12]Див. там само, С. 339.

[13]Див. там само, С. 340.[14]Пор. А. Алмазов Тайна Исповедь в православной восточной Церкви: У 3т./ Одесса: Типолитографія Штаба Воєного Округа, 1894 .- Т.1. - С. 507.

[15]Пор. Требник Петра Могили 1646. -. Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988 - С. 342.

[16]Див. там само, С. 343.

[17]Див. там само, С. 343.

[18]Див. там само, С. 343-344.

[19]Пор. Г. Дебольський. Православная Церковь в её таинствах, богослужении, обрядах и требах. - Москва: Отчий дом, 1994. - 527 с.

[20]Требник Петра Могили 1646. Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988 - С. 346. У Кодексі Канонів Східних Церков так сказано про можливість уділення загального розгрішення: «Розрішення гріхів одночасно багатьом каянникам без попередньої індивідуальної сповіді не може бути надане загальним способом, хіба що: 1-е-загрожує небезпека смерті і не вистачає часу священникові або священикам для уділення тайни покаяння кожному каянникові окремо; 2-е-існує поважна необхідність, а саме, коли з уваги на кількість каянників, немає достатньої кількості священників для уділення каянникам кожному зокрема святої тайни покаяння протягом відповідного часу, внаслідок чого каянники без власної вини мали б залишитись,довгий час без

сакраментальної ласки або прийняття Пресвятої Евхаристії; необхідність не вважається достатньою, коли сповідників немає напоготові тільки через великий наплив каянників, який може трапитись під час якоїсь великої урочистості або паломництва.» (Кан. 720).

[21]Требник Петра Могили 1646. - Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988 С. 346.

[22]Див. там само, С. 346.

[23]Пор. А. Алмазов. Тайная Исповедь в Православной Восточной Церкви: У 3т./ Одесса: Типо-литографія Штаба Военного Округа, 1894 .- Т.1. - С. 503.

[24]Пор Г.Нефедов. Таинства и обряды Православной Церкви. – Москва: Издание второе Паломникъ, 2002.-С.124.

[25]Наприклад: настанова каянику, який не достойний причастя, а також частина, яка починається зі слів – “По молитві же вирішаєт...”. Пор. А. Алмазов. Тайна Исповедь в Православной Восточной Церкви: У 3т./ Одесса: Типо-литографія Штаба Военного Округа, 1894 .- Т.1. – С. 508.

[26]М.Марусин. Чини Святительських Служб в Київському Евхологоні з початку XVI ст.- Рим:Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966.- С.150.

[27]Пор. там само, С. 153.

[28]Требник Петра Могили 1646. - Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988. - С. 347.

[29]Див. там само, С. 348.

[30]Псалом 6 вживався у Віленському Чині Покаяння. Пор. А. Алмазов. Тайна Исповедь в Православной Восточной Церкви: У 3т./ Одесса: Типо-литографія Штаба Военного Округа, 1894 .- Т.1. – С. 506.

[31]Требник Петра Могили 1646. - Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988 С. 349-350.

[32]Пор. А. Алмазов. Тайна Исповедь в Православной Восточной Церкви: У 3т./ Одесса: Типо-литографія Штаба Военного Округа, 1894 .- Т.1. - С. 504.

[33]Пор. там само, С. 505.

[33]Требник Петра Могили 1646. - Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. 1988 С.350.

[34]Див. там само, С.350.

[35]Див. там само, С.351.

[36]Див. там само, С.352-354.

[37]Див. там само, С.352-354.

[38]Див. там само, С.354.

[39]Див. А. Алмазов. Тайна Исповедь в Православной Восточной Церкви: У 3т./ Одесса:

Типо-литографія Штаба Воєнного Округа, 1894 .- Т.1. - С. 506.

[40]Требник Петра Могили 1646. Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988 - С. 356.

[41] М.Марусин. Чини Святительських Служб в Київському Евхологоні з початку XVIст. - Рим:Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966. - С. 150.

[42]Требник Петра Могили 1646. Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988 - С.357.

[43]Див. А. Алмазов. Тайна Исповедь в Православной Восточной Церкви: У 3т./ Одесса: Типо-литографія Штаба Воєнного Округа, 1894 .- Т.1. - С. 506.

[44]Требник Петра Могили 1646. Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988 - С.358.

[45]Див. там само, С. 906.

[46]Див. там само, С. 910.

[47]Требник. Видання верховного архієпископа Української Греко-Католицької Церкви - Львів: Свічадо, 2001.- С. 55 – 56.

[48]Див.А. Жуковський. Петро Могила й питання єдності Церков. - К.: Мистецтво, 1997. - С. 164.

[49]Див. Г.Флоровський. Пути Руского Богословия. Часть I. История руского богословия. Его становления Третье издание. – Париж, 1937. - С. 48-49.

[50]А. Жуковський. Петро Могила й питання єдності Церков. - К.: Мистецтво, 1997. - С. 164.

Бібліографія

- 1) А. Алмазов. Тайная Исповедь в православной восточной Церкви: У 3 т./ Типо-литографія Штаба Одесского Воєнного Округа.- Одесса, 1894.-Т.1.- 364 с.
- 2) Г. Дебольський. Православная Церковь в её таинствах, богослужении, обрядах и требах. - Москва: Отчий дом, 1994. - 527 с.
- 3) А.Жуковський. Петро Могила й питання єдності Церков. - Київ: Мистецтво, 1997.- 333 с.
- 4) М. Марусин. Чини Святительських Служб в Київському Евхологоні з початку XVI ст. - Рим: Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента папи, 1966.- 208 с.
- 5) Г.Нефедов. Таинства и обряды православной Церкви. Издание второе.- Москва:

Паломникъ, 2002.- 319 с.

6) Требник. Видання верховного архиєпископа Української Греко-Католицької Церкви. -Львів: Свічадо, 2001.-486 с.

7) Требник Петра Могили 1646. Друге видання. - Канберра – Мюнхен – Париж: Видання: Українська Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії; Наукове товариство ім. Шевченка в Європі; Академічне видавництво д-ра Петра Релея. -1988. -1786 с.

8) Г.Флоровський. Пути Руского Богословия. часть I. История руского богословия. Его становлення. Третье издание. - Париж;-1937.-600 с.

Стаття підготована за матеріалами доповіді бр. Олександра Антонюка, виголошеної на семінарі: "Джерела права Київської Церкви" (5 курс, 2010 р.)